วารสาร มจร บาฬีศึกษาพุทธโฆส ปริทรรศน์
Journal of MCU Palisueksabuddhaghosa Review
ISSN : 3057-1952 (ONLINE)

กาพย์พระไชยสุริยา: ภาพแทนผู้อยู่ใต้การปกครองตามหลักพุทธในมุมมองของสุนทรภู่

Kaap Phra Chai Suriya Poem: A Representation of the Governed Citizens Based on Buddhist Principles in Sunthorn Phu's Perspective

ปาณิศา ธรรมชาติ[1]

Panisa Thammachat

Email : pnstmmch@gmail.com

Received: *April 24, 2025* **Revised:** *June 25, 2025*

Accepted: *July 3, 2025*

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) เพื่อศึกษาภาพแทนผู้อยู่ใต้การปกครองตามหลักพุทธในมุมมองของสุนทรภู่จากเรื่อง “กาพย์พระไชยสุริยา” และ 2) เพื่อศึกษากลวิธีทางภาษาที่ใช้นำเสนอภาพแทนผู้อยู่ใต้การปกครองตามหลักพุทธในมุมมองของสุนทรภู่จากเรื่องดังกล่าว งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยเก็บข้อมูลจากช่องทางออนไลน์ในเว็บไซต์วชิรญาณ เรื่อง “กาพย์เรื่องพระไชยสุริยา และ สุภาษิตสอนสตรี ของสุนทรภู่” จำนวน 119 บท และใช้ทฤษฎีภาพแทนและกลวิธีทางภาษาในการวิเคราะห์

ผลการวิจัยพบว่า 1) ภาพแทนผู้อยู่ใต้การปกครองตามหลักพุทธในมุมมองของสุนทรภู่ มีทั้งหมด 8 ภาพ พบภาพแทนด้านบวก 4 ภาพ ได้แก่ ผู้อยู่ใต้การปกครองเป็นผู้แสดงความเคารพต่อผู้ที่ควรเคารพ เป็นผู้คอยดูแลผู้ปกครอง เป็นผู้มีกิริยามารยาท และเป็นผู้ประกอบสัมมาอาชีพ และพบภาพแทนด้านลบ 4 ภาพ ได้แก่ ผู้อยู่ใต้การปกครองเป็นผู้ไม่แสดงความเคารพต่อผู้ที่ควรเคารพ เป็นผู้ลุ่มหลงในกิเลสตัณหา เป็นผู้ไม่ซื่อสัตย์ และเป็นผู้ไม่มีความเมตตา ภาพแทนเหล่านี้สอดคล้องกับหลักธรรมทางศาสนาพุทธ ได้แก่ มงคล 38 ประการ พรหมวิหาร 4 สัปปุริสธรรม 7 เบญจศีล และอริยสัจ 4 2) กลวิธีที่ใช้นำเสนอภาพแทนผู้อยู่ใต้การปกครองตามหลักพุทธในมุมมองของสุนทรภู่ มีทั้งหมด 6 กลวิธี ได้แก่ การเลือกใช้คำศัพท์ การใช้อุปลักษณ์ การอ้างถึง การใช้ประโยค การใช้มูลบท และการใช้วัจนกรรม

คำสำคัญ: กาพย์พระไชยสุริยา; ภาพแทน; ผู้อยู่ใต้การปกครอง; หลักพุทธ; สุนทรภู่

[1] นักวิชาการอิสระ (Independent Scholar)

Abstract

This research article focuses on 3 main objectives: (1) to study the representations of the governed citizen based on Buddhist principles in Sunthorn Phu's perspective in Kaap Phra Chai Suriya poem, and (2) to examine the linguistic strategies used in conveying these representations based on Buddhist principles in Sunthorn Phu's perspective in Kaap Phra Chai Suriya Poem. It was qualitative type of research using data collected from online sources, the Vajirayana website, including 119 stanzas of Sunthorn Phu's "Kaap Phra Chai Suriya" and "Supasit Sorn Stree" analyzed by the frameworks of representation theory and linguistic strategy.

The result showed that 1) Sunthorn Phu presented a total of 8 representations of the governed citizens based on Buddhist principles including 4 positive representations of Govern citizens: Showing respect to the respectable people, being individuals with proper manners, Being practitioners of right livelihood. Conversely, other 4 negative representations also identified the governed citizens: Showing disrespect to the respectable people, being driven by sensual desire, Being dishonest, and Lacking of loving kindness. These representations are in accordance with Buddhist principles including the Thirty–Eight Blessings (Mangala Sutta), the Four Brahmaviharas, the Seven Qualities of a Good Person *(Sappurisa–dhamma)*, the Five Precepts, and the Four Noble Truths. 2) There were 6 linguistic strategies used in conveying these representations based on Buddhist principles in Sunthorn Phu's perspective including lexical choice, metaphor, allusion, sentence, presupposition and speech acts.

Keywords: Kaap Phra Chai Suriya Poem; Representation; Governed Citizens; Buddhist principles; Sunthorn Phu

บทนำ

"กาพย์พระไชยสุริยา" เป็นผลงานของสุนทรภู่ที่ยังคงได้รับการเผยแพร่ในสังคม และเป็นเรื่องราวที่บรรจุไว้ในแบบเรียนภาษาไทยของประเทศไทยมาจนถึงปัจจุบัน สุนทรภู่แต่งผลงานเรื่องนี้ขึ้นในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ผลงานเรื่องนี้มีความโดดเด่นจากเรื่องอื่น ๆ เพราะแต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทกาพย์ทั้งหมด 3 ชนิด ได้แก่ กาพย์ยานี 11 กาพย์ฉบัง 16 และกาพย์

สุรางคนางค์ 28[2] โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสอนเยาวชนให้สามารถสะกดคำและอ่านออกเขียนได้ ดังนั้นผลงานเรื่องนี้จึงเป็นวรรณคดีที่ยังคงทรงคุณค่าในสังคมไทยมาจนถึงปัจจุบัน

เรื่องราวของกาพย์พระไชยสุริยานั้น เป็นการพรรณนาถึงความทุกข์ยากของพระไชยสุริยา ผู้ปกครองเมืองสาวัตถี และชาวเมืองที่ได้รับความเดือดร้อนภายหลังประสบเหตุอุทกภัยครั้งใหญ่ เหตุการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นเนื่องจากชาวเมืองสาวัตถีไม่ปฏิบัติตนให้อยู่ในศีลธรรม เมื่อพระดาบสรูปหนึ่งทราบเหตุแห่งภัยพิบัติดังกล่าวจึงเทศนาโปรดพระไชยสุริยาและพระนางสุมาลี ทั้งสองพระองค์บำเพ็ญธรรมจนบรรลุและเสวยสุขในสวรรค์ จากเรื่องราวนี้มีลักษณะเป็นนิทานคำสอนที่สอดแทรกมุมมองความคิดของสุนทรภู่ในฐานะผู้แต่งเอาไว้อย่างแยบยล ดังจะเห็นได้จากการใช้ภาษาเพื่อแสดงถึงความคิดเกี่ยวกับการประพฤติปฏิบัติตนที่พึงประสงค์ดังว่า “ข้าเฝ้าเหล่าเสนา มีกิริยาอะฌาศรัย”[3] และความคิดเกี่ยวกับการประพฤติปฏิบัติตนที่ไม่พึงประสงค์ดังว่า “ไม่จำคำผู้ใหญ่ ศีรษะไม้ใจโยโส”[4] จะเห็นได้ว่าจากการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นนั้น อาจกล่าวได้ว่าวรรณคดีเรื่องกาพย์พระไชยสุริยาไม่ได้มีวัตถุประสงค์เพื่อสอนเยาวชนให้อ่านออกเขียนได้เพียงเท่านั้น แต่ยังสอนให้เยาวชนปฏิบัติตนตามหลักธรรมทางศาสนาพุทธเพื่อให้เป็นคนดีของสังคมในภายภาคหน้าอีกด้วย

จากการทบทวนวรรณกรรมที่ผ่านมาพบว่า กาพย์พระไชยสุริยาเป็นวรรณคดีที่ได้รับการศึกษาวิจัยในหลากหลายมิติในสายมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ได้แก่ 1) กาพย์พระไชยสุริยาในฐานะวรรณคดีไทย เช่น งานวิจัยของธนบัตร ใจอินทร์[5] ศึกษาอรรถกถามหาสุบินชาดกซึ่งมีความสัมพันธ์กับเรื่องกาพย์พระไชยสุริยาทางด้านเนื้อหาและแนวคิดในการแต่ง งานวิจัยของสายรุง เพียรอนุรักษ์[6] ศึกษากาพย์พระไชยสุริยาในฐานะวรรณกรรมตำราเรียนของไทย เป็นต้น 2) กาพย์พระไชยสุริยาในฐานะเครื่องมือที่ใช้เพื่อการสื่อสาร เช่น งานวิจัยของปริวัฒน์ กุลวิทย์[7] ศึกษาการสื่อสารด้านสภาพสังคมที่พบในเรื่องกาพย์พระไชยสุริยา เป็นต้น

---

[2] โชษิตา มณีใส. “พินิจกาพย์พระไชยสุริยาของสุนทรภู่”. **วารสารราชบัณฑิตยสถาน**. ปีที่ 38 ฉบับที่ 2, (เมษายน – มิถุนายน 2555), หน้า 60–74.

[3] วชิรญาณ. **กาพย์เรื่องพระไชยสุริยา และ สุภาษิตสอนสตรี ของสุนทรภู่**. สืบค้นเมื่อ 15 มกราคม 2568 จาก https://shorturl.asia/5WBAz

[4] เรื่องเดียวกัน

[5] ธนบัตร ใจอินทร์. **อรรถกถามหาสุบินชาดก: ความสำคัญต่อการสร้างสรรค์วรรณคดีไทย**. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย. (คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2561).

[6] สายรุ้ง เพียรอนุรักษ์. **วรรณกรรมตำราเรียนในสมัยรัชกาลที่ 3: การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการสร้างวรรณกรรมตำราเรียนและสังคม**. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย. (คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2562).

[7] ปริวัฒน์ กุลวิทย์. “การสื่อสารด้านสภาพสังคมจากกาพย์พระไชยสุริยา”. **วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร**. ปีที่ 16 เล่มที่ 1, (มกราคม – มิถุนายน 2561), หน้า 209–220.

3) กาพย์พระไชยสุริยาในฐานะสื่อการเรียนรู้ เช่น งานวิจัยของจารวีย์ คีรีนิล (2564)[8] ศึกษาการนำกาพย์พระไชยสุริยาไปพัฒนาเป็นสื่อการสอนเรื่องการแต่งคำประพันธ์ประเภทกาพย์ให้แก่นักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 เป็นต้น

จากงานวิจัยที่กล่าวมาข้างต้น พบว่ามีงานวิจัยที่ศึกษาเรื่องกาพย์พระไชยสุริยาทั้งในด้านวรรณคดี ด้านการสื่อสาร ด้านการศึกษา และด้านสังคมศาสตร์ แต่ยังไม่พบงานวิจัยที่ศึกษาในด้านภาษาศาสตร์ภาษาไทยและด้านพุทธศาสตร์ ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาผลงานของสุนทรภู่เรื่องดังกล่าวในฐานะวรรณคดีที่นำเสนอมุมมองของผู้แต่ง โดยศึกษาว่าวรรณคดีเรื่องนี้นำเสนอภาพแทนผู้อยู่ใต้การปกครองตามหลักพุทธในมุมมองของสุนทรภู่อย่างไรบ้าง และใช้กลวิธีทางภาษาอะไรบ้างเพื่อนำเสนอภาพแทนผู้อยู่ใต้การปกครองที่พบ ผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่างานวิจัยนี้จะเป็นแนวทางในการศึกษาวรรณคดีไทยเชิงบูรณาการ และเป็นประโยชน์ต่อการทำความเข้าใจวรรณกรรม ซึ่งสะท้อนให้เห็นมุมมองของผู้แต่งที่ต้องการให้เยาวชนไทยดำเนินตามครรลองของศาสนาพุทธเพื่อความสงบสุขของสังคมในอนาคต

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาภาพแทนผู้อยู่ใต้การปกครองตามหลักพุทธในมุมมองของสุนทรภู่จากเรื่อง “กาพย์พระไชยสุริยา”
2. เพื่อศึกษากลวิธีทางภาษาที่ใช้นำเสนอภาพแทนผู้อยู่ใต้การปกครองตามหลักพุทธในมุมมองของสุนทรภู่จากเรื่อง “กาพย์พระไชยสุริยา”

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยตามขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ผู้วิจัยศึกษาผลงานเรื่อง “กาพย์พระไชยสุริยา” ของสุนทรภู่ที่เผยแพร่ผ่านทางช่องทางออนไลน์ในเว็บไซต์วชิรญาณ เรื่อง “กาพย์เรื่องพระไชยสุริยา และ สุภาษิตสอนสตรี ของสุนทรภู่”[9] มีจำนวนทั้งสิ้น 119 บท เนื่องจากเป็นช่องทางที่สามารถเข้าถึงได้ง่ายและครอบคลุมกลุ่มผู้อ่านทุกเพศทุกวัย จึงเหมาะสมสำหรับการผลิตซ้ำภาพแทนเรื่องผู้อยู่ใต้การปกครองตามหลักพุทธในมุมมองของสุนทรภู่ที่ยังคงเผยแพร่อยู่ในสังคมมาจนถึงปัจจุบัน

ขั้นตอนที่ 2 ผู้วิจัยทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยแบ่งออกเป็น 2 ประเด็น มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

---

[8] จารวีย์ คีรีนิล. **การพัฒนาความสามารถด้านการแต่งคำประพันธ์ประเภทกาพย์ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โดยการจัดการเรียนรู้ด้วยเทคนิคเพื่อนคู่คิด**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการสอนภาษาไทย. (คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2564).

[9] วชิรญาณ. **กาพย์เรื่องพระไชยสุริยา และ สุภาษิตสอนสตรี ของสุนทรภู่**. สืบค้นเมื่อ 15 มกราคม 2568 จาก https://shorturl.asia/5WBAz

1) ทฤษฎีภาพแทน (Representation) คือ ทฤษฎีที่ศึกษาภาษาโดยมองว่าภาษานั้นเป็นเครื่องมือที่มนุษย์ใช้นำเสนอภาพของสิ่งต่าง ๆ ตามมุมมองของตน ภาพในความคิดของผู้นำเสนอมีลักษณะบางส่วนที่แตกต่างไปจากความเป็นจริงอันเนื่องมาจากกระบวนการและการเลือกสรรจุดยืนหรือมุมมองของตนเรียบร้อยแล้ว กระบวนการดังกล่าวมี 2 ขั้นตอน คือ 1) กระบวนการประกอบสร้างภาพแทน และ 2) กระบวนการนำเสนอภาพแทนโดยใช้ภาษาเป็นเครื่องมือเพื่อถ่ายทอดให้ผู้อื่นได้รับรู้ [10] ทั้งนี้ ตัวบท (Text) ที่เป็นสื่อสำหรับนำเสนอภาพแทนนั้นจะต้องสามารถนำมาผลิตซ้ำและสามารถนำมาวิเคราะห์ได้[11]

2) กลวิธีทางภาษาเพื่อนำเสนอภาพแทน คือ วิธีการทางภาษาในรูปแบบต่าง ๆ ที่ผู้นำเสนอใช้นำเสนอภาพแทน ผู้วิจัยได้ทบทวนแนวคิดทางอรรถศาสตร์และวัจนปฏิบัติศาสตร์ดังต่อไปนี้

(1) การเลือกใช้คำศัพท์ (Lexical Choices) คือ กลวิธีที่ผู้นำเสนอคัดเลือกคำศัพท์ต่าง ๆ จากประสบการณ์หรือสังคมที่ตนเป็นสมาชิกอยู่มาใช้ในเพื่อสื่อความหมาย[12]

(2) การใช้อุปลักษณ์ (Metaphor) คือ การถ่ายโยงความหมายจากแวดวงความหมายหนึ่งซึ่งเป็นแวดวงความหมายต้นทาง (source domain) ไปสู่อีกแวดวงความหมายหนึ่งซึ่งเป็นแวดวงความหมายปลายทาง (target domain) ซึ่งเป็นการใช้ภาษาเชิงเปรียบเทียบ[13]

(3) การอ้างถึง (Allusion) คือ การใช้คำ วลี หรือประโยคเพื่ออ้างถึงสิ่งที่คนทั่วไปมีความรู้อยู่แล้วหรือมีประสบการณ์ร่วมกันกับผู้นำเสนอ[14] เช่น การอ้างถึงตัวละครในวรรณคดีไทย การอ้างถึงบุคคล การอ้างถึงหลักธรรมทางศาสนา เป็นต้น

(4) การใช้ประโยค (Sentence) คือ การเลือกใช้รูปประโยคตามโครงสร้างผิวเพื่อนำเสนอภาพแทนของผู้นำเสนอ[15]

(5) การใช้มูลบท (Presupposition) คือ การนำข้อความอื่น ๆ หรือการกล่าวถึงเหตุการณ์บางอย่างที่เคยปรากฏหรือเกิดขึ้นมาก่อนหน้านี้แล้ว หรือแฝงความคิดและเจตนาบางอย่างในข้อความ[16]

---

[10] Hall, S. **Representation: Cultural representations and signifying practices.** (London: SAGE, 1997).

[11] O'Shaughnessy and Stadler. 2005. อ้างถึงใน วันชนะ ทองคำเภา. **ภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาในวรรณกรรมไทย**. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย. (คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550). หน้า 15.

[12] Fairclough. N. **Language and power.** (London: Longman, 1989).

[13] Lakoff & Johnson. 1976. อ้างถึงใน ชัชวดี ศรลัมพ์. **ภาษากับความหมาย**. พิมพ์ครั้งที่ 3. (กรุงเทพฯ: บริษัทจรัญสนิทวงศ์การพิมพ์ จำกัด, 2562). หน้า 96–97.

[14] จันทิมา อังคพณิชกิจ. **การวิเคราะห์ข้อความ**. (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2561). หน้า 190–191.

[15] เพียรศิริ วงศ์วิภานนท์. **เอกสารการสอนชุดวิชาภาษาไทย 3**. (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2531). หน้า 350.

(6) การใช้วัจนกรรม (Speech acts) คือ ข้อความที่บ่งบอกเจตนาของผู้พูดว่าต้องการทำอะไร ถือเป็นหน่วยความหมายที่เล็กที่สุดที่ใช้สื่อเจตนาของผู้พูด ประเภทของวัจนกรรมแบ่งออกเป็น 5 กลุ่ม ได้แก่ 1) กลุ่มบอกกล่าว (assertive) เป็นข้อความที่มีเจตนาว่าผู้นำเสนอเชื่อในความเป็นจริงเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ รอบตัว 2) กลุ่มชี้นำ (directive) เป็นข้อความที่มีเจตนาเพื่อให้ผู้รับสารกระทำบางอย่างตามที่ผู้นำเสนอต้องการ 3) กลุ่มแสดงความรู้สึก (expressive) เป็นข้อความที่มีเจตนาเพื่อแสดงอารมณ์ความรู้สึกและทัศนคติของผู้นำเสนอที่มีต่อบริบทรอบข้าง 4) กลุ่มผูกมัด (commissive) เป็นข้อความที่มีเจตนาเพื่อบ่งบอกว่าผู้นำเสนอต้องการกระทำบางอย่างในอนาคต และ 5) กลุ่มแถลงการณ์ (declaration) เป็นข้อความที่มีเจตนาเพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูล ซึ่งมีความเป็นทางการสูง[17]

ขั้นตอนที่ 3 ผู้วิจัยวิเคราะห์กลวิธีทางภาษาจากบทประพันธ์ทั้งหมด 119 บท โดยใช้กรอบแนวคิดเรื่องกลวิธีทางภาษาเพื่อวิเคราะห์ภาพแทนผู้อยู่ใต้การปกครองในมุมมองของสุนทรภู่ในลำดับต่อไป

ขั้นตอนที่ 4 ผู้วิจัยวิเคราะห์ภาพแทนผู้อยู่ใต้ปกครองในมุมมองของสุนทรภู่ตามทฤษฎีภาพแทน พร้อมทั้งวิเคราะห์หลักธรรมทางศาสนาพุทธที่นำเสนอผ่านภาพแทนดังกล่าวประกอบด้วย

ขั้นตอนที่ 5 ผู้วิจัยตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลด้วยการตรวจสอบสามเส้า โดยวิธีการทบทวนข้อมูล (review triangulation) จากแหล่งข้อมูลประเภทเอกสาร

ขั้นตอนที่ 6 ผู้วิจัยนำเสนอผลการวิจัยในรูปแบบพรรณนาวิเคราะห์ (descriptive analysis) และยกตัวอย่างประกอบ

ผลการวิจัย

1) ผลการวิจัยภาพแทนผู้อยู่ใต้การปกครองตามหลักพุทธในมุมมองของสุนทรภู่จากเรื่อง “กาพย์พระไชยสุริยา” พบว่ามีภาพแทนทั้งหมด 8 ภาพ และพบทั้งภาพแทนด้านบวกและด้านลบ มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

จากการศึกษาพบว่าภาพแทนด้านบวกของผู้อยู่ใต้การปกครองทั้ง 4 ภาพ สอดคล้องกับหลักธรรมทางศาสนาพุทธ ดังนี้

(1) ผู้อยู่ใต้การปกครองเป็นผู้แสดงความเคารพต่อผู้ที่ควรเคารพ เป็นภาพแทนที่นำเสนอมุมมองด้านการแสดงความเคารพตามลำดับ ลำดับแรกเป็นการแสดงความเคารพต่อพระรัตนตรัย ได้แก่ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ ลำดับต่อมาเป็นการแสดงความเคารพต่อบุพการีและครูบาอาจารย์ และแสดงความเคารพต่อเทวดาเป็นลำดับสุดท้าย นอกจากนี้สุนทรภู่ยังได้แสดงมุมมองว่าผู้อยู่ใต้การปกครองต้องอ่อนน้อมถ่อนตนเพื่อเป็นการเคารพต่อผู้ปกครอง โดยเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างสามีกับภรรยา จะเห็นได้ว่ามุมมอง

---

[16] จันทิมา อังคพณิชกิจ. **เรื่องเดิม**. หน้า 199.

[17] ทรงธรรม อินทจักร. **แนวคิดพื้นฐานด้านวัจนปฏิบัติศาสตร์**. (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2550). หน้า 44–49.

ของสุนทรภู่นั้นสอดคล้องกับมงคล 38 ประการ คือ “ปูชา จ ปูชนียานำ บูชาคนที่ควรบูชา” และ “คารโว จ ความเคารพ, การแสดงออกที่แสดงถึงความเป็นผู้รู้จักถึงคุณค่าของบุคคล สิ่งของหรือกิจการนั้น ๆ และรู้จักให้ความสำคัญและความใส่ใจเอื้อเฟื้อโดยเหมาะสม”[18,19]

(2) ผู้อยู่ใต้การปกครองเป็นผู้คอยดูแลผู้ปกครอง เป็นภาพแทนที่นำเสนอมุมมองด้านการแลกเปลี่ยนกันระหว่างคู่ความสัมพันธ์เพื่อความเท่าเทียม กล่าวคือ ผู้ปกครองต้องปกป้องคุ้มครอง ส่วนผู้อยู่ใต้การปกครองต้องคอยดูแลช่วยเหลือผู้ปกครอง จะเห็นได้ว่ามุมมองของสุนทรภู่นั้นสอดคล้องกับพรหมวิหารหรือธรรมที่เป็นหลักความประพฤติเพื่อการดำเนินชีวิตอย่างมีสุข 4 ประการ ได้แก่ 1) เมตตา (ความปรารถนาให้ผู้อื่นมีสุข) 2) กรุณา (ความสงสารเมื่อผู้อื่นมีทุกข์) 3) มุทิตา (ความยินดีเมื่อผู้อื่นมีสุข) และ 4) อุเบกขา (ความวางใจเป็นกลาง)[20]

(3) ผู้อยู่ใต้การปกครองเป็นผู้มีกิริยามารยาท เป็นภาพแทนที่นำเสนอมุมมองด้านความประพฤติของผู้อยู่ใต้การปกครองว่าจะต้องมีกิริยาที่ดี ซึ่งสอดคล้องกับหลักสัปปุริสธรรมหรือธรรมของคนดี มีทั้งหมด 7 ประการ ได้แก่ 1) ธัมมัญญุตา (รู้หลักการ) 2) อัตถัญญุตา (รู้จุดมุ่งหมาย) 3) อัตตัญญุตา (รู้จักตน) 4) มัตตัญญุตา (รู้จักประมาณ) 5) กาลัญญุตา (รู้จักกาล) 6) ปริสัญญุตา (รู้จักชุมชน) และ 7) ปุคคลัญญุตา (รู้จักบุคคล)[21]

(4) ผู้อยู่ใต้การปกครองเป็นผู้ประกอบสัมมาอาชีพ เป็นภาพแทนที่นำเสนอมุมมองด้านการประกอบอาชีพว่าผู้อยู่ใต้การปกครองที่ดีจะต้องทำอาชีพที่เหมาะสมและส่งผลดีต่อการดำรงชีวิต มุมมองดังกล่าวสอดคล้องกับองค์หนึ่งในมรรค 8 นั่นคือ “สัมมาอาชีวะ” หรือการเลี้ยงชีพโดยทางที่ถูก[22]

สำหรับภาพแทนด้านลบของผู้อยู่ใต้การปกครองทั้ง 4 ภาพ พบว่าขัดแย้งกับหลักธรรมทางศาสนาพุทธ ดังนี้

(1) ผู้อยู่ใต้การปกครองเป็นผู้ไม่แสดงความเคารพต่อผู้ที่ควรเคารพ เป็นภาพแทนที่นำเสนอมุมมองด้านการไม่ให้ความเคารพแก่ผู้ที่เคารพพระสงฆ์ ผู้อาวุโส และนักปราชญ์ของประชาชน ด้วยการพูดลดทอนคุณค่าของกลุ่มคนเหล่านั้น จะเห็นได้ว่ามุมมองดังกล่าวนี้ขัดแย้งกับหลักธรรมทางศาสนาพุทธที่นำเสนอในภาพแทนด้านบวก 2 หลักธรรม ได้แก่ มงคล 38 ประการ และสัปปุริสธรรม 7

(2) ผู้อยู่ใต้การปกครองเป็นผู้ลุ่มหลงในกิเลสตัณหา เป็นภาพแทนที่นำเสนอมุมมองด้านความโลภทั้งในด้านทรัพย์สิน อำนาจ และเรื่องผู้หญิง สอดคล้องกับสมุทัยหรือเหตุแห่งทุกข์ ซึ่งเป็นหนึ่งใน

---

[18] สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. สืบค้นเมื่อ 19 เมษายน 2568 จาก https://84000.org/tipitaka/dic_dhamma/.

[19] ขุ.ขุ. (ไทย) 25/5/3.

[20] สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. สืบค้นเมื่อ 19 เมษายน 2568 จาก https://84000.org/tipitaka/dic_dhamma/.

[21] เรื่องเดียวกัน

[22] เรื่องเดียวกัน

อริยสัจ 4 กล่าวคือ “ตัณหา” เป็นบ่อเกิดแห่งความอยากต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นความอยากในกาม (กามตัณหา) ความอยากมี อยากเป็น (ภวตัณหา) และความไม่อยากเป็น (วิภวตัณหา)[23]

(3) ผู้อยู่ใต้การปกครองเป็นผู้ไม่ซื่อสัตย์ เป็นภาพแทนที่นำเสนอมุมมองด้านความประพฤติที่คดโกงและแก้ไขสิ่งผิดให้เป็นถูก ซึ่งขัดแย้งกับเบญจศีลข้อที่ 4 คือ “มุสาวาทาเวรมณี หรือการเว้นจากพูดเท็จ” และองค์หนึ่งในมรรค 8 คือ “สัมมาวาจา หรือเจรจาชอบ”[24]

(4) ผู้อยู่ใต้การปกครองเป็นผู้ไม่มีความเมตตา เป็นภาพแทนที่นำเสนอมุมมองด้านความประพฤติที่ไม่มีน้ำใจและทำร้ายผู้อื่น ซึ่งขัดแย้งกับพรหมวิหาร 4

ภาพแทนผู้อยู่ใต้การปกครองจากเรื่อง “กาพย์พระไชยสุริยา” ของสุนทรภู่ นอกจากจะแสดงให้เห็นมุมมองความคิดของสุนทรภู่เกี่ยวกับการประพฤติปฏิบัติตนในการอยู่ร่วมกันในสังคมแล้ว ยังแสดงให้เห็นการประเมินค่าด้านการปฏิบัติตนของคนในสังคมของสุนทรภู่อีกด้วยว่าสิ่งใดดีหรือไม่ดี ควรทำหรือไม่ควรทำ โดยการประเมินค่าหรือการตัดสินสิ่งต่าง ๆ นั้น แสดงให้เห็นผ่านกลวิธีทางภาษาที่ปรากฏในวรรณคดีเรื่องดังกล่าว ดังที่นำเสนอในลำดับต่อไป

2) **ผลการวิจัยกลวิธีทางภาษาที่ใช้นำเสนอภาพแทนผู้อยู่ใต้การปกครองตามหลักพุทธในมุมมองของสุนทรภู่จากเรื่อง “กาพย์พระไชยสุริยา”** พบว่าภาพแทนทั้งหมด 8 ภาพ ได้รับการนำเสนอผ่านกลวิธีทางภาษาที่แตกต่างกันและใช้หลายกลวิธีประกอบกัน โดยพบกลวิธีตั้งแต่ระดับคำ ระดับวลี ระดับประโยค และระดับข้อความ ดังนี้

(1) ผู้อยู่ใต้การปกครองเป็นผู้แสดงความเคารพต่อผู้ที่ควรเคารพ สุนทรภู่ใช้กลวิธีทางภาษาเพื่อนำเสนอภาพแทนดังกล่าว ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 1 “สาธุสะจะขอไหว้ พระศรีไตรสะระณา
พ่อแม่แลครูบา เทวะดาในราศี”[25]

จากตัวอย่างข้างต้น สุนทรภู่ใช้กลวิธีทางภาษาทั้งหมด 2 กลวิธี ได้แก่ 1) การใช้วัจนกรรมกลุ่มชี้นำเพื่อแสดงการขออนุญาต ดังว่า “ขอไหว้” และ 2) การอ้างถึงบุคคลและสิ่งที่พึงเคารพ ได้แก่ คำว่า “พระศรีไตร” หมายถึง “พระรัตนตรัย” “พ่อแม่แลครูบา” หมายถึง “พ่อแม่และครูบาอาจารย์” และ “เทวะดาในราศี” หมายถึง “เทวดาประจำราศี” ตามลำดับ

ตัวอย่างที่ 2 “ส่วนสุมาลี วันทาสามี เทวีอยู่งาน”[26]

---

[23] เรื่องเดียวกัน

[24] เรื่องเดียวกัน

[25] วชิรญาณ. **กาพย์เรื่องพระไชยสุริยา และ สุภาษิตสอนสตรี ของสุนทรภู่**. สืบค้นเมื่อ 15 มกราคม 2568 จาก https://shorturl.asia/5WBAz

[26] เรื่องเดียวกัน

จากตัวอย่างข้างต้น สุนทรภู่ใช้วัจนกรรมกลุ่มบอกกล่าวเพื่อบอกเล่าเกี่ยวกับความอ่อนน้อมถ่อมตนของพระมเหสีสุมาลี ดังว่า “วันทาสามี” แสดงให้เห็นว่าถึงแม้พระมเหสีมีสถานภาพเป็นผู้ปกครองในสถาบันการเมืองการปกครอง แต่ในสถาบันครอบครัวนั้นถือว่ามีสถานภาพเป็นผู้อยู่ใต้การปกครองที่ต้องแสดงความเคารพสามีด้วยการไหว้

(2) ผู้อยู่ใต้การปกครองเป็นผู้คอยดูแลผู้ปกครอง สุนทรภู่ใช้กลวิธีทางภาษาเพื่อนำเสนอภาพแทนดังกล่าว ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 3 “เฝ้าอยู่ดูแล เหมือนแต่ก่อนกาล
ให้พระภูบาล สำราญวิญญาณ์”[27]

จากตัวอย่างข้างต้น สุนทรภู่ใช้มูลบทเพื่อแสดงให้เห็นถึงการดูแลปรนนิบัติพระสวามีอย่างสม่ำเสมอของพระนางสุมาลีที่กระทำมาตั้งแต่อดีตจนถึงช่วงเวลาที่ต้องอพยพจากเหตุอุทกภัยในเมืองสาวัตถี ดังว่า “เฝ้าอยู่ดูแล เหมือนแต่ก่อนกาล” คำศัพท์ที่แสดงถึงมูลบท คือ คำว่า “เหมือนแต่ก่อนกาล”

(3) ผู้อยู่ใต้การปกครองเป็นผู้มีกิริยามารยาท สุนทรภู่ใช้กลวิธีทางภาษาเพื่อนำเสนอภาพแทนดังกล่าว ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 4 “ข้าเฝ้าเหล่าเสนา มีกิริยาอะฌาศรัย
พ่อค้ามาแต่ไกล ได้อาศัยในภารา”[28]

จากตัวอย่างข้างต้น สุนทรภู่เลือกใช้คำนาม 2 คำ ได้แก่ 1) คำว่า “กิริยา” หมายถึง “การกระทำ” และ “อาการที่แสดงออกมาทางกาย มารยาท” และ 2) คำว่า “อัชฌาสัย” หมายถึง “กิริยาดี” และ “นิสัยใจคอ ความรู้จักผ่อนปรน”[29] คำทั้งสองนี้แสดงถึงคุณสมบัติที่ดีของผู้อยู่ใต้การปกครอง นั่นคือ “การมีกิริยามารยาทที่ดี” ซึ่งผู้แต่งได้นำเสนอเอาไว้ในช่วงต้นก่อนเกิดเหตุวิบัติขึ้น

(4) ผู้อยู่ใต้การปกครองเป็นผู้ประกอบสัมมาอาชีพ สุนทรภู่ใช้กลวิธีทางภาษาเพื่อนำเสนอภาพแทนดังกล่าว ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 5 “ไพร่ฟ้าประชาชี ชาวบูรีก็ปรีดา
ทำไร่เขาไถนา ได้ข้าวปลาแลสาลี”[30]

จากตัวอย่างข้างต้น สุนทรภู่ใช้ประโยคที่เป็นเหตุเป็นผลกัน ดังว่า “ทำไร่เขาไถนา ได้ข้าวปลาแลสาลี” เพื่อบรรยายถึงการประกอบอาชีพเกษตรกรรม อาชีพดังกล่าวนอกจากจะสร้างรายได้แล้ว

---

[27] เรื่องเดียวกัน

[28] วชิรญาณ. **กาพย์เรื่องพระไชยสุริยา และ สุภาษิตสอนสตรี ของสุนทรภู่**. สืบค้นเมื่อ 15 มกราคม 2568 จาก https://shorturl.asia/5WBAz

[29] สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554.** สืบค้นเมื่อ 15 มกราคม 2568 จาก https://dictionary.orst.go.th/

[30] วชิรญาณ. **ซ้ำเรื่องเดิม**

ยังทำให้ได้พืชผลที่สามารถนำมารับประทานในครัวเรือน จึงเป็นอาชีพสุจริตที่ช่วยให้ผู้อยู่ใต้การปกครองสามารถดำรงชีพอย่างมีความสุข

(5) ผู้อยู่ใต้การปกครองเป็นผู้ไม่แสดงความเคารพต่อผู้ที่ควรเคารพ สุนทรภู่ใช้กลวิธีทางภาษาเพื่อนำเสนอภาพแทนดังกล่าว ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 6 “ที่ซื่อถือพระเจ้า ว่าโง่เง่าเต่าปูปลา
ผู้เฒ่าเหล่าเมธา ว่าใบ้บ้าสาระยำ”[31]

จากตัวอย่างข้างต้น สุนทรภู่ใช้กลวิธีทางภาษาทั้งหมด 3 กลวิธี ได้แก่ 1) การเลือกใช้คำศัพท์ ได้แก่ (1) การใช้กลุ่มคำนาม ได้แก่ “(คน)ที่ซื่อถือพระเจ้า” และ “ผู้เฒ่าเหล่าเมธา” (2) การใช้คำกริยา คือ คำว่า “สาระยำ” หมายถึง “ชั่วมาก”[32] และ (3) การใช้กลุ่มคำวิเศษณ์ ได้แก่ “โง่เง่าเต่าปูปลา” หมายถึง “โง่มาก” และ “ใบ้บ้า” หมายถึง “เสียสติจนคำพูดไม่น่าเชื่อถือ” 2) การใช้ประโยคความซ้อน ได้แก่ “(คน) ที่ซื่อถือพระเจ้า ว่าโง่เง่าเต่าปูปลา” และ “ผู้เฒ่าเหล่าเมธา ว่าใบ้บ้าสาระยำ” และ 3) การใช้วัจนกรรมกลุ่มบอกกล่าวเพื่อตำหนิ สังเกตได้จากการใช้กลุ่มคำที่มีความหมายแตกต่างกันในประโยค ได้แก่ (1) “(คน)ที่ซื่อถือพระเจ้า” กับ “ผู้เฒ่าเหล่าเมธา” เป็นกลุ่มคำนามที่มีความหมายแง่บวกและมีน้ำเสียงชื่นชม ส่วน (2) “โง่เง่าเต่าปูปลา” กับ “ใบ้บ้าสาระยำ” เป็นกลุ่มคำวิเศษณ์ที่มีความหมายแง่ลบและมีน้ำเสียงของการตำหนิ

ส่วนผู้ที่ไม่มีความอ่อนน้อมถ่อมตนซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการแสดงความเคารพต่อผู้ปกครองนั้น สุนทรภู่มองว่าคนกลุ่มนี้เป็นคน “หัวแข็ง” ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 7 “ไม่จำคำผู้ใหญ่ ศีรษะไม้ใจโยโส
ที่ดีมีอะโข ข้าขอโมทนาไป”[33]

จากตัวอย่างข้างต้น สุนทรภู่ใช้กลวิธีทางภาษาทั้งหมด 2 กลวิธี ได้แก่ 1) การใช้ประโยคปฏิเสธในความว่า “ไม่จำคำผู้ใหญ่” เพื่อแสดงถึงพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม และ 2) การใช้อุปลักษณ์ ดังว่า “ศีรษะไม้ใจโยโส” คำว่า “ศีรษะไม้” หมายถึง “หัวแข็ง” ซึ่งเป็นการใช้คำที่มีความหมายเชิงเปรียบเทียบ แสดงให้เห็นว่าผู้แต่งมองว่าคนที่ไม่อ่อนน้อมถ่อมตนและไม่เคารพคำสอนของผู้อาวุโสนั้นเป็นคนว่ายาก ส่วนคำว่า “ใจโยโส” หมายถึง “ใจอวดดี” แสดงให้เห็นมุมมองว่าคนที่ว่ายากนั้นเป็นคนที่มีความคิดที่ไม่ดี

(6) ผู้อยู่ใต้การปกครองเป็นผู้ลุ่มหลงในกิเลสตัณหา สุนทรภู่ใช้กลวิธีทางภาษาเพื่อนำเสนอภาพแทนดังกล่าว ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 8 “อยู่มาหมู่ข้าเฝ้า ก็หาเยาวะนารี
ที่หน้าตาดีดี ทำมะโหรีที่เคหา

---

[31] วชิรญาณ. **ซ้ำเรื่องเดียวกัน**

[32] สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554**. สืบค้นเมื่อ 15 มกราคม 2568 จาก https://dictionary.orst.go.th/

[33] วชิรญาณ. **กาพย์เรื่องพระไชยสุริยา และ สุภาษิตสอนสตรี ของสุนทรภู่**. สืบค้นเมื่อ 15 มกราคม 2568 จาก https://shorturl.asia/5WBAz

ค่ำเช้าเฝ้าสีซอ เข้าแต่หอล่อกามา
หาได้ให้ภริยา โลโภพาให้บ้าใจ”[34]

ตัวอย่างที่ 9 “ลูกศิษย์คิดล้างครู ลูกไม่รู้คุณพ่อมัน
ส่อเสียดเบียดเบียนกัน ลอบฆ่าฟันคือตัณหา”[35]

จากตัวอย่างข้างต้น สุนทรภู่ใช้กลวิธีทางภาษาทั้งหมด 5 กลวิธี ได้แก่ 1) การใช้วัจนกรรม ได้แก่ (1) การใช้วัจนกรรมกลุ่มบอกกล่าวเพื่อบอกเล่าการเปลี่ยนแปลงของผู้อยู่ใต้การปกครองในเมืองสาวัตถี สังเกตจากคำว่า “อยู่มา” และ (2) การใช้วัจนกรรมกลุ่มบอกกล่าวเพื่อตำหนิการกระทำที่ไม่ดี ดังว่า “โลโภพาให้บ้าใจ” และ “ลูกไม่รู้คุณพ่อมัน” 2) การเลือกใช้คำศัพท์ ได้แก่ (1) การใช้คำนามที่มีความหมายเชิงลบ ได้แก่ คำว่า “โลโภ”หมายถึง “ความอยากได้ไม่รู้จักพอ” และคำว่า “บ้าใจ” หมายถึง “ใจที่เต็มไปด้วยความลุ่มหลง” และ (2) การใช้กลุ่มคำกริยาเพื่อสื่อถึงการกระทำที่ไม่ดี คือ “ส่อเสียดเบียดเบียน” และ “ลอบฆ่าฟัน” 3) การใช้อุปลักษณ์ ดังว่า “โลโภพาให้บ้าใจ” คำว่า “โลโภ” เป็นคำที่มีความหมายเชิงนามธรรมจึงไม่สามารถแสดงกิริยาอาการได้ แต่ในข้อความดังกล่าวนั้นแสดงให้เห็นว่าผู้แต่งเปรียบเทียบ “โลโภ” ว่าเป็นสิ่งมีชีวิตที่สามารถกระทำอาการให้เกิดผลกระทบต่อความคิดและความรู้สึกของผู้อยู่ใต้การปกครองได้ 4) การใช้ประโยคปฏิเสธ ในความว่า “ลูกไม่รู้คุณพ่อมัน” และ 5) การอ้างถึงสำนวนไทย ดังว่า “ลูกศิษย์คิดล้างครู” ซึ่งตรงกับสำนวนว่า “ศิษย์คิดล้างครู”

(7) ผู้อยู่ใต้การปกครองเป็นผู้ไม่ซื่อสัตย์ สุนทรภู่ใช้กลวิธีทางภาษาเพื่อนำเสนอภาพแทนดังกล่าว ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 10 “ที่แพ้แก้ชนะ ไม่ถือพระประเวณี
ขี้ฉ้อก็ได้ดี ไล่ด่าตีมีอาญา”[36]

ตัวอย่างที่ 11 “ที่ภิกษุสะมะณะ เล่าก็ละพระสะธรรม
คาถาว่าลำนำ ไปเร่ร่ำทำเฉโก”[37]

จากตัวอย่างข้างต้น สุนทรภู่ใช้กลวิธีทางภาษาทั้งหมด 3 กลวิธี ได้แก่ 1) การใช้วัจนกรรมกลุ่มบอกกล่าวเพื่อตำหนิการกระทำที่ไม่ดี 2) การเลือกใช้คำศัพท์ ได้แก่ (1) การใช้คำที่มีความหมายตรงข้ามกันเพื่อให้เกิดความรู้สึกขัดแย้งและเน้นย้ำความไม่ถูกต้อง ได้แก่ คำว่า “แพ้–ชนะ” “ขี้ฉ้อ–ได้ดี” และคำว่า “คาถา–ลำนำ” และ (2) การใช้กลุ่มคำกริยาที่สื่อถึงการกระทำรุนแรง ดังว่า “ไล่ด่าตีมีอาญา” และ 3) การใช้ประโยคปฏิเสธ ดังว่า “ไม่ถือพระประเวณี”

---

[34] เรื่องเดียวกัน

[35] เรื่องเดียวกัน

[36] วชิรญาณ, **กาพย์เรื่องพระไชยสุริยา และ สุภาษิตสอนสตรี ของสุนทรภู่**, สืบค้นเมื่อ 15 มกราคม 2568 จาก https://shorturl.asia/5WBAz

[37] เรื่องเดียวกัน

(8) ผู้อยู่ใต้การปกครองเป็นผู้ไม่มีความเมตตา สุนทรภู่ใช้กลวิธีทางภาษาเพื่อนำเสนอภาพแทนดังกล่าว ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 12 “ข้าเฝ้าเหล่าเสนา มิได้ว่าหมู่ข้าไท
ถือน้ำร่ำเข้าไป แต่น้ำใจไม่นำพา
หาได้ใครหาเอา ไพร่ฟ้าเศร้าเปล่าอุรา
ผู้ที่มีอาญา ไล่ตีด่าไม่ปราณี”[38]

จากตัวอย่างข้างต้น สุนทรภู่ใช้กลวิธีทางภาษาทั้งหมด 2 กลวิธี ได้แก่ 1) การใช้ประโยคความรวมที่มีเนื้อความขัดแย้งกันเพื่อแสดงพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม ดังว่า “ถือน้ำร่ำเข้าไป แต่น้ำใจไม่นำพา” 2) การเลือกใช้คำศัพท์ ได้แก่ (1) การเลือกใช้กลุ่มคำกริยาที่สื่อถึงการกระทำรุนแรง ดังว่า “ไล่ตีด่าไม่ปราณี” และ (2) การใช้คำที่มีรูปภาษาเหมือนกันแต่มีความหมายต่างกันเพื่อใช้ในเชิงวรรณศิลป์และมีนัยแฝง คือ คำว่า “น้ำ (พระพิพัฒน์สัตยา)” กับ “น้ำใจ” ดังว่า “ถือน้ำร่ำเข้าไป แต่น้ำใจไม่นำพา”

อภิปรายผลการวิจัย

1) **ภาพแทนผู้อยู่ใต้การปกครองตามหลักพุทธในมุมมองของสุนทรภู่จากเรื่อง “กาพย์พระไชยสุริยา”** จะเห็นได้ว่าสุนทรภู่นำเสนอทั้งภาพด้านบวกและภาพด้านลบ และนำเสนอภาพแทนที่สอดคล้องกับหลักธรรมทางศาสนาพุทธ ได้แก่ (1) มงคล 38 ประการ (2) พรหมวิหาร 4 (3) สัปปุริสธรรม 7 (4) เบญจศีล และ (5) อริยสัจ 4 ทั้งนี้อาจเป็นเพราะสุนทรภู่แต่งวรรณคดีเรื่องนี้ในขณะที่บวชอยู่ที่วัดเทพธิดาราม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อใช้เป็นแบบเรียนสอนเขียนอ่านเรื่องมาตราตัวสะกด และสอดแทรกเรื่องการประพฤติปฏิบัติตนตามหลักธรรมทางศาสนาพุทธให้แก่เยาวชนที่เรียนหนังสือในขณะนั้น สอดคล้องกับงานของโชษิตา มณีใส (2555)[39] ที่กล่าวว่าสุนทรภู่แต่งกาพย์พระไชยสุริยาที่มีเนื้อหาในเชิงสั่งสอนคุณธรรมจริยธรรม เพื่อสะท้อนให้เห็นว่าเมื่อสังคมไร้คุณธรรมจริยธรรมก็จะประสบแต่ความทุกข์ พร้อมทั้งยังได้แนะนำวิธีปฏิบัติเพื่อนำไปสู่หนทางแห่งความสุขด้วย

นอกจากนี้ ภาพแทนด้านลบที่พบยังเป็นการนำเสนอการปฏิบัติตนที่ไม่ดีของตัวละครเพื่อให้เยาวชนได้พิจารณาผ่านตัวอย่าง โดยพบว่าภาพแทนการปฏิบัติตนที่ไม่ดีนั้นสอดคล้องกับโชษิตา (2555)[40] ทั้งเรื่องความหมกมุ่นในกาม ความเห็นผิดเป็นชอบ ความไม่ซื่อสัตย์ และความไร้ศีลธรรม ดังนั้นการนำเสนอภาพแทนผู้อยู่ใต้การปกครองตามหลักพุทธของสุนทรภู่จึงเป็นส่วนหนึ่งของ “การขัดเกลาทางสังคม” (Socialization) เพื่อให้เยาวชนไทยที่ได้อ่านแบบเรียนเล่มนี้ตระหนักรู้และนำไปสู่การปฏิบัติตนอย่างเหมาะสมในสังคม

[38] เรื่องเดียวกัน

[39] โชษิตา มณีใส. “พินิจกาพย์พระไชยสุริยาของสุนทรภู่”. **วารสารราชบัณฑิตยสถาน**. หน้า 61.

[40] เรื่องเดียวกัน

สอดคล้องกับพระครูอุทุมพรภัทรธรรม และพระครูสุธีคัมภีรญาณ (2563)[41] ที่กล่าวว่า การขัดเกลาทางสังคมโดยอาศัยหลักธรรมทางศาสนาพุทธนั้นเป็นกระบวนการที่มุ่งให้สมาชิกในสังคมปฏิบัติตนเป็นคนดีตามที่สังคมต้องการ

2) **กลวิธีทางภาษาที่ใช้นำเสนอภาพแทนผู้อยู่ใต้การปกครองตามหลักพุทธในมุมมองของสุนทรภู่จากเรื่อง "กาพย์พระไชยสุริยา"** จะเห็นได้ว่าสุนทรภู่ใช้กลวิธีทางภาษาตั้งแต่ระดับคำจนถึงระดับข้อความเพื่อนำเสนอภาพแทนที่แตกต่างกัน ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะกระบวนการประกอบสร้างภาพแทนผู้อยู่ใต้การปกครองขึ้นอยู่กับการให้ความหมายของผู้นำเสนอ กล่าวคือ ความหมายของผู้อยู่ใต้การปกครองที่ได้รับการนำเสนอเป็นผลมาจากการรับรู้ ความเข้าใจ การตีความ และการประเมินค่าของสุนทรภู่ที่มีต่อเรื่องดังกล่าว สอดคล้องกับความคิดของ Hall (1997)[42] ที่ได้พยายามอธิบายกระบวนการสร้างภาพแทนของความหมายผ่านการทำงานของภาษาว่า ผู้นำเสนอจะใช้ภาษาเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมที่มีร่วมกันกับผู้รับสารเพื่อให้เกิดความเข้าใจตรงกัน เพราะภาษาเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดความรู้สึกนึกคิดของมนุษย์[43] ดังนั้นกาพย์พระไชยสุริยาซึ่งเป็นผลงานวรรณคดีของสุนทรภู่จึงเปรียบเสมือน "กระจกสะท้อนสังคม" ที่นอกจากจะแสดงให้เห็นความคิด ความเชื่อ และวิถีชีวิตของผู้คนในแต่ละยุคสมัยแล้ว[44] ยังแสดงให้เห็นความรู้สึกนึกคิดของสุนทรภู่ที่มีต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่งผ่านภาษา อย่างไรก็ตาม ภาพแทนผู้อยู่ใต้การปกครองที่พบนั้นเป็นความจริงเพียงบางส่วนเท่านั้น เนื่องจากเป็นผลผลิตมาจากมุมมองความคิดและประสบการณ์ของผู้นำเสนอนั่นเอง

องค์ความรู้ใหม่

จากการศึกษาภาพแทนผู้อยู่ใต้การปกครองตามหลักพุทธในมุมมองของสุนทรภู่จากเรื่องกาพย์พระไชยสุริยา จะเห็นได้ว่าสุนทรภู่สร้างสรรค์ผลงานตามสถานภาพและบทบาทหน้าที่ของตน เนื่องจากในขณะที่แต่งวรรณคดีเรื่องนี้ สุนทรภู่ครองสมณเพศและมีบทบาทหน้าที่เป็นพระอาจารย์สอนหนังสือให้แก่เยาวชนที่กำลังอยู่ในวัยหัดอ่านเขียน ดังนั้นการนำทฤษฎีภาพแทนมาใช้เพื่อวิเคราะห์วรรณคดีจึงช่วยเผยให้เห็นความคิดที่อยู่เบื้องหลังการใช้ภาษา เพราะนอกจากวรรณคดีเรื่องนี้จะเป็นแบบเรียนภาษาไทยแล้ว ยังมีเนื้อหาที่สอดแทรกแนวทางการปฏิบัติตนตามหลักธรรมของศาสนาพุทธ โดยนำเสนอผ่านตัวอย่างลักษณะของผู้อยู่ใต้การปกครองที่ดีและไม่ดีในรูปแบบคำประพันธ์ประเภทกาพย์ เพื่อให้เยาวชนสามารถวิเคราะห์ได้เองว่าควรปฏิบัติอย่างไรในฐานะสมาชิกที่ดีของสังคม แสดงให้เห็นว่าสุนทรภู่นำเอาองค์ความรู้ทางภาษาไทยและพุทธ

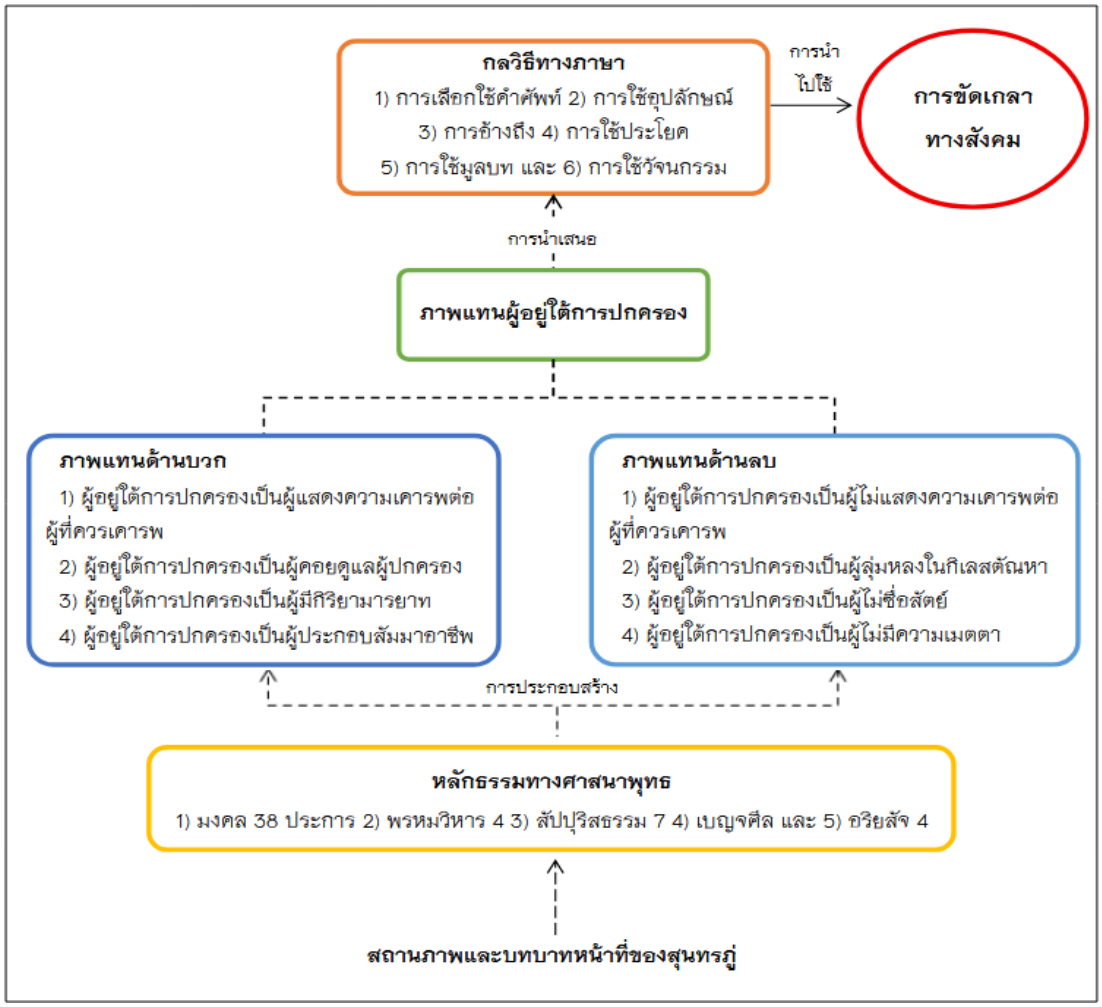
[41] พระครูอุทุมพรภัทรธรรม และพระครูสุธีคัมภีรญาณ. "ความสัมพันธ์การขัดเกลาทางสังคมกับแนวคิดการขัดเกลาทางสังคมในพระพุทธศาสนา". **Journal of Buddhist Education and Research : JBER**. ปีที่ 6 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม – ธันวาคม 2563). หน้า 358–369, บทคัดย่อ.

[42] Hall. S. **Representation: Cultural representations and signifying practices.**

[43] Hall. 1997 อ้างถึงใน วันชนะ ทองคำเภา. **ภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาในวรรณกรรมไทย**. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย. (คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550). หน้า 15.

[44] กาญจนา นาคสกุล. **ภาษากับวรรณกรรม**. (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541).

ศาสตร์มาบูรณาการเพื่อใช้ขัดเกลาทางสังคมได้อย่างชาญฉลาด ผู้วิจัยได้สรุปองค์ความรู้ภาพแทนผู้อยู่ใต้การปกครองตามหลักพุทธในมุมมองของสุนทรภู่จากเรื่องกาพย์พระไชยสุริยาดังแผนภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ภาพแทนผู้อยู่ใต้การปกครองตามหลักพุทธในมุมมองของสุนทรภู่จากเรื่องกาพย์พระไชยสุริยา

บทสรุป

ภาพแทนผู้อยู่ใต้การปกครองตามหลักพุทธในมุมมองของสุนทรภู่จากเรื่อง “กาพย์พระไชยสุริยา” ทั้ง 8 ภาพ ประกอบด้วย ภาพแทนด้านบวก ได้แก่ ผู้อยู่ใต้การปกครองเป็นผู้แสดงความเคารพต่อผู้ที่ควรเคารพ ผู้อยู่ใต้การปกครองเป็นผู้คอยดูแลผู้ปกครอง ผู้อยู่ใต้การปกครองเป็นผู้มีกิริยามารยาท และผู้อยู่ใต้การปกครองเป็นผู้ประกอบสัมมาอาชีพ และภาพแทนด้านลบ ได้แก่ ผู้อยู่ใต้การปกครองเป็นผู้ไม่แสดงความเคารพต่อผู้ที่ควรเคารพ ผู้อยู่ใต้การปกครองเป็นผู้ลุ่มหลงในกิเลสตัณหา ผู้อยู่ใต้การปกครองเป็นผู้ไม่ซื่อสัตย์ และผู้อยู่ใต้การปกครองเป็นผู้ไม่มีความเมตตา ภาพแทนเหล่านี้ได้สะท้อนให้เห็นว่าศาสนาพุทธมีอิทธิพลต่อการสร้างสรรค์วรรณกรรมของผู้แต่ง ดังวรรณคดีเรื่องนี้ซึ่งเป็นอีกหนึ่งผลงานของกวีเอกของไทย ได้แสดงหลักฐานทางภาษาที่

ปรากฏชัดว่าแนวทางการปฏิบัติตนที่สอดแทรกเอาไว้นั้นสอดคล้องกับหลักธรรมทางศาสนาพุทธหลายประการ ได้แก่ มงคล 38 ประการ พรหมวิหาร 4 สัปปุริสธรรม 7 เบญจศีล และอริยสัจ 4

หลักฐานทางภาษาที่พบว่าสุนทรภู่ได้นำเสนอภาพแทนผู้อยู่ใต้การปกครองในเรื่องกาพย์พระไชยสุริยา มีทั้งหมด 6 กลวิธี ได้แก่ การเลือกใช้คำศัพท์ การใช้อุปลักษณ์ การอ้างถึง การใช้ประโยค การใช้มูลบท และการใช้วัจนกรรม จากตัวอย่างนั้นจะเห็นได้ว่าแต่ละภาพแทนใช้กลวิธีทางภาษาที่แตกต่างกันและใช้หลายกลวิธีประกอบกัน แสดงให้เห็นกระบวนการประกอบสร้างภาพแทนผู้อยู่ใต้การปกครองของสุนทรภู่ที่มีความซับซ้อนและได้รับการปรับเปลี่ยนภายใต้จุดยืนหรือมุมมองของผู้นำเสนอ ดังนั้นภาพแทนผู้อยู่ใต้การปกครองที่พบในเรื่อง “กาพย์พระไชยสุริยา” จึงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากการคัดเลือกบางส่วนเสี้ยวของความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในสังคมมานำเสนอเท่านั้น และนำเสนอออกมาในรูปแบบวรรณคดีคำสอนเพื่อมุ่งสอนความรู้ทางภาษาไทยและความรู้ในการปฏิบัติตนในสังคมของเยาวชนไทยในสมัยนั้น ซึ่งถือเป็นการขัดเกลาทางสังคมรูปแบบหนึ่ง

ผลการวิจัยนี้ได้แสดงให้เห็นแนวทางการศึกษาวรรณคดีไทยโดยนำทฤษฎีทางภาษาศาสตร์ภาษาไทยมาประยุกต์ใช้ร่วมกับแนวคิดทางพุทธศาสตร์ เพื่อเปิดเผยให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับสังคมและวัฒนธรรม เนื่องจากภาษาเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม ดังนั้นภาษาย่อมเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นสังคมของผู้ใช้ภาษานั้น ๆ และเป็นเครื่องมือในการสื่อสารของผู้ใช้ภาษาเพื่อถ่ายทอดความรู้สึกนึกคิดของตนให้ผู้อื่นได้ทราบ ดังเช่นสุนทรภู่ที่ได้สอดแทรกมุมมองทางพุทธศาสตร์ไว้ในแบบเรียนเขียนอ่านเพื่อสอนเยาวชนไทยให้ปฏิบัติตนอย่างเหมาะสมในสังคมไทย ปัจจุบันเรื่อง “กาพย์พระไชยสุริยา” ยังคงได้รับการบรรจุไว้ในแบบเรียนภาษาไทยและยังทำหน้าที่เป็นส่วนหนึ่งของการขัดเกลาทางสังคมสืบต่อมา

เอกสารอ้างอิง

กาญจนา นาคสกุล. **ภาษากับวรรณกรรม**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2541.

จันทิมา อังคพณิชกิจ. **การวิเคราะห์ข้อความ**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. 2561.

จารวีย์ คีรีนิล. **การพัฒนาความสามารถด้านการแต่งคำประพันธ์ประเภทกาพย์ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โดยการจัดการเรียนรู้ด้วยเทคนิคเพื่อนคู่คิด**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการสอนภาษาไทย. คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. 2564.

ชัชวดี ศรลัมพ์. **ภาษากับความหมาย**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : บริษัท จรัญสนิทวงศ์การพิมพ์ จำกัด. 2562.

โชษิตา มณีใส. พินิจกาพย์พระไชยสุริยาของสุนทรภู่. **วารสารราชบัณฑิตยสถาน**. 38(2). หน้า 60–74. 2555.

ทรงธรรม อินทจักร. **แนวคิดพื้นฐานด้านวัจนปฏิบัติศาสตร์**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2550.

ธนบัตร ใจอินทร์. **อรรถกถามหาสุบินชาดก: ความสำคัญต่อการสร้างสรรค์วรรณคดีไทย**. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย. คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2561.

ปริวัฒน์ กุลวิทย์. การสื่อสารด้านสภาพสังคมจากกาพย์พระไชยสุริยา. **วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร**. 16(1), หน้า 209–220. 2561.

พระครูอุทุมพรภัทรธรรม และพระครูสุธีคัมภีรญาณ. ความสัมพันธ์การขัดเกลาทางสังคมกับแนวคิดการขัดเกลาทางสังคมในพระพุทธศาสนา. **Journal of Buddhist Education and Research: JBER**. 6(2). หน้า 358–369, 2563.

เพียรศิริ วงศ์วิภานนท์. **เอกสารการสอนชุดวิชาภาษาไทย 3**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. 2531.

วชิรญาณ. **กาพย์เรื่องพระไชยสุริยา และ สุภาษิตสอนสตรี ของสุนทรภู่**. สืบค้นเมื่อ 15 มกราคม 2568 จาก https://shorturl.asia/5WBAz. ม.ป.ป.

วันชนะ ทองคำเภา. **ภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาในวรรณกรรมไทย**. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย. คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2550.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. สืบค้นเมื่อ 19 เมษายน 2568 จาก https://84000.org/tipitaka/dic_dhamma/. 2546.

สายรุ้ง เพียรอนุรักษ์. **วรรณกรรมตำราเรียนในสมัยรัชกาลที่ 3: การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการสร้างวรรณกรรมตำราเรียนและสังคม**. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย. คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. 2562.

สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554**. สืบค้นเมื่อ 15 มกราคม 2568 จาก https://dictionary.orst.go.th/. 2554.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกออนไลน์ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.** สืบค้นเมื่อ 22 มิถุนายน 2568 จาก https://tripitaka-online.blogspot.com/, 2559.

Fairclough. N. **Language and power**. London: Longman, 1989.

Hall. S. **Representation: Cultural representations and signifying practices**. London: SAGE. 1997.